

zväzku. Jeho súčasný turecký názov (Çorlu) však autor udáva len na s. 26 v druhom zväzku. Pripomíname, že niektoré pojmy by sa dali vysvetliť pomocou vsunutej vedľajšej vety. A nakoniec ešte jeden menší nedostatok: meno autora niektorých ilustračných snímok v prvom zväzku nie je uvedené. Autor diela by pri nich kľudne mohol priznať svoje autorstvo.

Napriek týmto technicko-štylistickým námietkam je dvojdielna monografia o avarskom útoku na Konštantínopol z pera Martina Hurbaniča nielen ucelenou a vyčerpávajúcou, ale aj pútavo napísanou vedeckou syntézou. Zároveň netreba zabudnúť na fakt, že byzantológia na pôde Univerzity Komenského, bohužiaľ, stále nemá vlastnú ustanovizeň a zostavovateľ práce pôsobí ako slavista. Ani to mu však nezabránilo publikovať dielo na špičkovej vedeckej úrovni v odbore byzantológie.

*

HAY, Denis: *Evropa pozdného stredoveku (1300 – 1500)*. Edice Dějiny Evropy, Praha : Vyšehrad, 2010, 416 s. (IVAN VARŠO)

Marketingová stratégia patrí k ľudskému životu skoro tak neodmysliteľne ako pitná voda, dane či pohlavné choroby. Tovary na predaj oblieka do zvodného lesku a na saniach podprahových manipulácií ich svižne vyháňa dolu trhovým svahom za hektickým ziskom. Vďaka silným vrstvám ľudskej naivity a útrap z blahobytu má zvyčajne veľmi hladkú jazdnú dráhu a láme jeden rekord spotreby za druhým. Občas sa však stane, že ju z ideálnej dráhy vyvedie nečakaný výmol' zdravého rozumu a veľkým oblúkom narazí do stromu nenávidenej ľudskej cnosti – poctivosti. Žiaľ, človek často pochopí jej hodnotu až vtedy, keď sám naletí. Nedávno som sa o tom presvedčil na vlastnej koži.

Súc roky zainteresovaný na tuzemskom bádaní stredovekých dejín Starého kontinentu a upnúť sa na postupnú kompletizáciu započatých vydateľských radov vo svojej knižnici, vedome a dobrovoľne som podľahol spomínanému marketingovému vábeniu a dokúpil si aj posledný zväzok z desaťzväzkovej edície nakladateľstva Vyšehrad Dějiny Evropy¹ týkajúci sa obdobia stredoveku (celko-

¹ Ak si čitateľ dá tú námahu, po kratšom hľadaní v elektronických knižničných katalógoch či na internete zistí, že táto séria kombinuje dva rôzne britské edičné rady (zväzky 1, 5, 6, 7 a 8 z *Palgrave History of Europe* od Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire, UK, a zväzky 2, 3, 4 z *A general history of Europe* od Longman Group Limited, London, resp. Longman Group UK Limited, London – New York, resp. Pearson Education Limited, London). Zväzky 9 a 10 pochádzajú z dvoch pôvodne samostatných publikácií mimo špeciálnych edícií.

vo štvrtý). Konkrétne, preklad diela od anglického medievalistu Denysa Haya *Europe in the Fourteenth and Fifteenth Centuries* (1. vydanie Longman Group Limited, 1966; 2. vydanie Longman Group UK Limited, 1989). Ako som si však neskôr všimol, predlohou českého prekladu neboli tieto staršie vydania, ale jeden zo zväzkov novej reedície pôvodnej longmanovskej série *A general history of Europe* (Pearson Education Limited, 2000) vydaný až po autorovej smrti (1994). Na prvý pohľad pôsobí publikácia z dielne renomovaného pražského nakladateľstva ako seriózný počin. Na druhý, tretí až n-tý pohľad ako jedinečný príklad drvivého dopadu džungľového liberalizmu (newspeakom nazývaného „volný“, resp. „slobodný“ trh) na kvalitu súčasnej edičnej činnosti v našom 15-miliónovom českom a slovenskom kníhkupeckom priestore. Symbolickou predzvestou množstva závažných problémov, ktoré postupne vystupujú zo zmieneného vyšehradského prekladu, je zdanlivo malicherná drobnosť, no predsa neúcta voči autorovi pôvodiny: prekrstienie z *Denysa* na *Denisa*. Pri pozornom čítaní však možno logicky a bez nejakého zaujatého zveličovania dospieť k presvedčeniu, že ide iba o povestnú špičku ľadovca.

Napriek tomu, že od druhého vydania anglického originálu uplynulo už vyše dvadsať rokov, *Evropa pozdního středověku 1300 – 1500* (Vyšehrad 2010) je z hľadiska nášho publika novinkou. Ešte než sa pustíme do jej rozboru, bude veľmi užitočné uvedomiť si, že recenzovanie odborného prekladu (či prekladu vo všeobecnosti) je zdĺhavou, náročnou a nevďačnou prácou. Úplne najzložitejšou prekážkou sa zdá byť nutnosť vyrovnat' sa súčasne s autorským, prekladateľským aj odbornoredakčným vkladom, resp. zdieľanou zodpovednosťou. V dôsledku toho by naša kritická analýza nemala nechať bez odozvy žiaden z otázok, ktoré sa vynorili z rôznych pohľadov na posudzovaný textový celok. Najprv sa vyjadríme k Hayovým koncepčným východiskám, metódam rozboru, dôvodu aj hodnotenia a napokon i k formulovaným záverom. Potom presmerujeme pozornosť na obsahový aj formálny prevod diela do českého jazyka.

V stručnej poznámke k druhému vydaniu anglického originálu z r. 1989 sa píše, že toto dielo už roky patrí do štandardného zoznamu odporúčanej literatúry pre britských univerzitných študentov, maturantov a ďalších záujemcov o všeobecný rozhľad v histórii. A presne tak sa mienime na predmet nášho kritického skúmania pozerat' aj v tejto recenzii. Keďže ide o zvyčajný učebnicový text na úrovni vysokoškolskej syntézy (povedzme, strednej náročnosti), plynú z toho v prvom rade zvýšené nároky na jeho pedagogické parametre: primeranú náročnosť literárneho štýlu, faktografickú a terminologickú presnosť (resp. hodnovernosť), vyvážený rozsah jednotlivých tematicky, chronologicky či geopoliticky

členených kapitol, náležitosť sprievodných komentárov, vsuviek a bibliografických odkazov a v neposlednom rade aj komplexnosť a aktuálnosť pasáží obsahujúcich ďalšie odporúčané čítanie. Netreba zabúdať ani na zvýšené požiadavky na prílohy (genealogické tabuľky, resp. zoznamy vládcov, mapy, indexy), najmä na mieru ich informačnej rozmanitosti a vhodnosť ich typografického spracovania. Ako sa s tým všetkým pán Hay vyrovnal?

Už v predhovore k prvému vydaniu (s. 11-12) sám avizuje rozdelenie práce na tri základné časti, čo vidieť aj na skladbe ďalšieho vydania. Po charakteristike troch hlavných skupín použitých dobových prameňov (kapitola 1) a neprikrášlenom opise zemepisno-hospodársko-spoločenského stavu vtedajšej Európy (kapitola 2) nám v ňom najprv predstavil hlavných aktérov neskorostredovekej spoločnosti (kapitoly 3 a 4). Na to nadviazal náčrtom dôležitých zmien v politickom živote (kapitola 5 o politickej vláde všeobecne, kapitoly 6 až 11 o politickej praxi v jednotlivých historických regiónoch Európy) a naostatok završuje svoj výklad stručnými portrétmi rôznych jednotiacich síl pôsobiacich vo vtedajšej Európe (kapitoly 12 až 14 o otázkach súdobého náboženstva, kultúry a obchodu). V snahe nezostať čitateľovi nič dlžný, autor ponúkol aj malú epilógickú skicu o radikálnom obrate Európanov v nazeraní na svet (a najmä na seba samých) po správach o veľkých zámorských objavoch (kapitola 15). V predhovore k druhému vydaniu (s. 13-14) je užitočné všimnúť si avízo o dvoch podstatných štrukturálnych zmenách oproti prvej edícii: odstránenie takmer všetkých poznámok pod čiarou a presun bibliografií, rodokmeňov a máp do samostatných oddielov na konci knihy (údajne z ekonomických a typografických príčin). Takýto zásah do syntetizujúceho textu spravidla uľahčuje zvládnutie jeho hutného obsahu, no súčasne oberá zvedavšieho záujemcu o konkrétne zdroje informácií. Bez akejkolvek ujmy na „stráviteľnosti“ to bolo možné vyriešiť presne tak ako v predchádzajúcich dvoch zväzkoch pôvodnej – a koniec koncov aj prekladovej – edície (BROOKE, Christopher: *Europe in the Central Middle Ages: 962-1154*; MUNDY, John Hine: *Europe in the High Middle Ages: 1150-1309*), a síce samostatným oddielom poznámok za textom. Po podrobnom štúdiu celej knihy možno retrospektívne skonštatovať, že hádam najpodstatnejšou zmienkou z oboch predhovorov je priznanie autorstva veľmi problematickej kapitoly o „Centrálnych monarchiách“ dvom rôznym Hayovým spolupracovníkom: najprv predčasne zosnulému Reginaldovi R. Bettsovi, potom autochtónnemu znalcovi Jánosovi M. Bakovi. Bak síce napísal takmer úplne novú kapitolu, no podľa Hayových slov si občas vypožičal aj niektoré z Bettsových formulácií. Význam uvedenej zmeny sa však ukáže v plnosti až počas analýzy jej rôznorodých dopadov na kvalitu anglického

originálneho i českého prekladového znenia (kapitola 9). Celkovo sa nedá s autorovým členením textu spraviť nič iné ako pochváliť ho za prehľadnosť, vecnosť a logické usporiadanie. Dokonca, Hayovo zdôvodnenie preferencie politického výkladu pred všetkými ostatnými hľadiskami stojí za citát: „*Túžba po politickej moci je silou, ktorá ženie človeka k verejnej aktivite. A moc sa rozširuje na čím ďalej tým väčšie územie a po dobu čím ďalej tým dlhšiu, pretože jej cieľom je rozširovať oblasť svojej pôsobnosti a zvečniť seba samu. Vždy, a v týchto storočiach napokon obzvlášť, je to tiež len malá časť obyvateľstva, ktorá je politicky aktívna a zodpovedá za dobovú kultúru.*“ (s. 11-12) Ak pre nič iné, tak prinajmenšom pre túto tézu a jej viacnásobnú exemplifikáciu na skúmaných dobových materiáloch patrí pánovi Hayovi veľká vďaka. Výrečne v nej odhalil psychologicky podmienenú podstatu dvoch spoločenských javov odpradáva okrádajúcich ľudskú myseľ o jej vrodenuú túžbu slobodne sa rozhodovať a o jej potenciál zmysluplne konať. Prvý jav by sa dal nazvať opakovaným podliehaním klamnej vidine o spravodlivosti (a na Západe od istého času aj všeludovosti) moci chopenej hŕstkou elitárskych cynikov. Druhý jav by sme mohli pomenovať ľahostajným pohľadom vlastnou historickou skúsenosťou s bezpočtom neblahých dôsledkov pre anonymizovanú masu ľudí. Či už je politická moc absolútna alebo „demokraticky“ oklieštená, svojim vnútorným založením vskutku zakaždým tiahne k tomu istému. Jednak k neustálemu rastu svojho teritória, na ktorom túži svojvoľne diktovať pravidlá hry zvanej život a vnucovať ich všetkým ostatným ako takzvanú štátnu legislatívu, a jednak k písaniu pravdy víťazov do učebných osnov dejepisu pre všetky nasledujúce pokolenia. Alebo, ako to píše sám autor na margo politických teórií dochovaných z opisovaného obdobia: „*Vlády a nátlakové skupiny konajú bez toho, aby sa riadili abstraktnými princípmi; snažia sa získať, čo chcú, a nenamáhajú sa to vzťahovať na najvzdialenejšie ciele ľudstva.*“ (s. 79).

Hay tak hneď od začiatku dokázal svoju mentálnu príslušnosť k „starej škole“. A to nielen vyzdvihnutím dôležitosti dobovej politiky nad dianie v kultúre, hospodárstve či konkrétnych sociálne stratifikovaných vrstvách, ale aj demonštrátnym ignorovaním hŕby prác historikov patriacich k nástupníckym generáciám školy Annales (s. 13). Odmietol ich sociologickú revoltu vo sfére tradičných historiografických východísk a pranieroval ich za bagatelizovanie písomných prameňov: „*Tieto písané záznamy sú obvykle poučnejšie než mlčanlivé malby a svedkovia z tehál, a aj vo veľmi stručnom výpočte prameňov zaujímajú čestné miesto.*“ (s. 15) Ich závažnosť pre obdobie 14. a 15. storočia dokumentuje na nebyvateľne zmnoženej agende verejnej administratívy a tiež na dokumentoch súkromnej povahy. Podľa neho majú tieto svedectvá veľmi dobré predpokla-

dy na to, aby v pramennej báze adekvátne nahradili zreteľný výpadok narač-ných materiálov po odoznení veľkých cirkevných kroník z predošlej éry (s. 19). Autor ale nezabudol ani na tradičné popisné pramene a popri nich uvádza aj tzv. náhodné svedectvá (napr. autobiografie, súdne protokoly či literárne pamiatky) ako živé zdroje informácií, z ktorých mnohé sú navonok zjavne tendenčné, no častokrát mimovoľne odhaľujú zahmlievanú pravdu. Väčšia žánrová rozmanitosť dochovaných prameňov, z ktorých historik čerpal, sa odzrkadlila aj na kvantite dobových pojmov zapracovaných do textu (predovšetkým názvov jednotlivých úradov kráľovskej, resp. štátnej ústrednej alebo miestnej správy, ale aj názvov rôznych stavovských organizácií či špecifických právnych termínov). Na jednej strane to dodáva výkladu punc autentickosti, na druhej strane však výrazne komplikuje jeho zrozumiteľnosť pre laické publikum. Každopádne pozitívne možno hodnotiť nielen vzájomné porovnávanie ekvivalentných pojmov z rôznych geografických oblastí, ale aj pracné vysvetľovanie ich vzájomných podobností a odlišností.

Presvedčivé – hoci nie úplne bezproblémové – sú tiež bádateľove postupy pri riešení komplikovaných či chúlolistivých otázok. Chvályhodný je aj triezvy tón jeho argumentácie založenej predovšetkým na fundamentálnej pragmatickosti. Uplatňovanie metódy zdravého rozumu možno pobadať napríklad na tom, ako Hay vytrvale odolával pokušeniu nazerať na mapu neskorostredovekej Európy predpojatými okuliarmi agresívneho paneurópskeho nacionalizmu neskorších storočí. Namiesto diskusie o fakticky nejestvujúcich európskych národoch a rásach odporúča ako bezpečný a praktický prístup veliaci „*popísať hlavné jazykové skupiny, pretože základom pre vytváranie politických a kultúrnych jednotiek bolo jazykové spoločenstvo.*“ (s. 29) Za silnou kultúrnou a jazykovou skúsenosťou vytušil aj pravdepodobnú príčinu toho, prečo boli ľudia v skutočnosti oveľa lojálnejší voči vlastnému životnému územiu než voči neurčitým ideám „národného štátu“ či „kresťanského sveta“ (s. 33). Varoval pritom pred preceňovaním sily politických celkov klíčiacich na umelom pojme „národa“ a celkom správne poukázal na ich stále pretrvávajúcu stáročnú bezmocnosť zoči-voči úpornému odporu takých nezávisle citiacich historických krajín, akými sú Írsko či Katalánsko (s. 32). V oblasti politických teórií zasa dôveroval viac memoárom rozhladených mužov s bohatými osobnými skúsenosťami z vysokej politiky a právnej praxe (John Fortescue, Philippe Commines, Bartolo da Sassoferrato) než poplatným a neraz od reality značne odrezaným teoretikom (Marsilius z Padovy, John Wycliffe, Niccolò Machiavelli; s. 81-86, 167). Na príklade kardinála Mikuláša Kuzánskeho zas autor predviedol veľký výpovedný potenciál vhodne vybrané-

ho modelového reprezentanta toho-ktorého spoločenského stavu (napr. biskupa a pápežského legáta; s. 312) a osvedčil tým svoj cit pre racionálny kompromis medzi dvoma extrémnymi východiskami číhajúcimi z neprebernej hromady mien, miest a udalostí študovanej doby. Teda medzi metódou ich suchopárneho výpočtu (tzv. telefónneho zoznamu) a metódou ich zovšeobecňujúceho ignorovania (tzv. amorfného abstraktu). Napokon, na ukázkach pozoruhodných diel rodiaceho sa renesančného umenia a literatúry do istej miery odkúzlil tajomnú príťažlivosť diel zastupujúcich nové kultúrno-civilizačné trendy a naznačil existenciu závislosti ich širšieho vplyvu na reálnej podpore más (s. 317).

Popri autorovom rozvážnom úsudku sa nemenej sympaticky javí jeho pokora nestranného sudcu. Napriek vlastnému pôvodu bol schopný otvorene označiť Eduarda III. a Henricha V. za hlavných podnecovateľov tzv. storočnej vojny a Francúzom priznať plné právo na boj proti Angličanom (s. 121), napriek zjavným prvkom rytierskeho románu v tradičnom domácom dejepisectve demýtizoval pohnútky panovníkov i radových vojakov hrdého Albionu (s. 146-148). Aj keď vyzdvihol rastúci legislatívny význam súdobých anglických parlamentov (s. 125), neváhal zároveň upozorniť na ich úplnú pasivitu počas vlády chaosu a bezškrupulózu servilnosti voči každej aktuálne dominujúcej politickej moci (s. 128). Všeobecný mravný úpadok vtedajšieho duchovenstva zasa nevidel len optikou stereotypne vžitých boccacciovských scénok o jeho daňových či jurisdikčných výsadách, ale aj cez autentické svedectvá o trpkkej realite všedného dňa jeho príslušníkov, vystavených „*všemožným tlakom zo svetskej strany a tiež finančným chůtkam vlád.*“ (s. 59). Podobným spôsobom spochybnil aj oprávnenosť krajných úsudkov o bezvýznamnom postavení dvoch niekdajších univerzálnych a navzájom konkurenčných síl viazaných na Apeninský polostrov – pápežstva a cisárstva. Odvolal sa na ich veľký význam pri delegovaní skutočnej mocenskej autority vládam v mestských komúnach, tyraniách a kráľovstvách (s. 152). Nakoniec, oceniť treba aj autorovu objektivitu, s akou sa dokázal postaviť proti tvrdeniam o neschopnosti byzantského cisára Andronika II. Palaiologa riešiť problémy s reinštaláciou administratívy obnovenej Byzancie a poukázal na nutnosť striktno rozlišovať medzi zdaním intelektuálnych nedostatkov a realitou nedostatočných zdrojov (s. 228). Ak by sme však predsa chceli ukázať prstom na očividný prípad fatálneho dopadu charakterových hendikepov niektorých panovníkov na osudy množstva ľudí (ba celých generácií), spoločne s Hayom by sme si zaiste zvolili známu kauzu lénneho sporu dvoch spupných kohútov – Eduarda III. a Filipa VI. – zvyčajne zľahčovanú na úroveň formálnej rozbušky tzv. storočnej vojny (s. 142-143).

Tretím výrazným kladom autorovej metodológie je jeho zmysel pre riešenie pedagogicky vynútených generalizácií s primeraným nadhľadom. Vcelku rozumne rozdelil Apeninský polostrov na štyri rôzne regióny s odlišným vývinom historického diania (s. 152, 153-164), pričom veľmi umne zhrnul napríklad dejiny najväčších toskánskych miest a v skratke načrtol aj okolností prechodu od mestských „republík“ k autokratickým „signoriám“ (s. 155-160). V prípade Milánskeho vojvodstva sa navyše pokúsil o stručnú štrukturálnu komparáciu s podobným – tiež expanzívne utvoreným – mocenským konglomerátom, Burgundským vojvodstvom. V rámci toho krátko objasnil aj priamy vzťah medzi bytostným odporom tamojšieho obyvateľstva voči akémukoľvek okliešťovaniu jeho miestnej autonómie (založenej zrejme nielen na severe, ale aj na juhu na báze rodu, nie politiky; s. 164) a medzi sústavne pretrvávajúcou teritoriálnou rozdrobenosťou severnej Itálie (s. 153-155). Vari jedinou výnimkou zo spomínaného pravidla je ôsma kapitola. Vzhľadom na mnohokrát skloňovanú zložitosť politických a teritoriálnych pomerov v neskorostredovekom Nemecku sa Hay popasoval s „neriešiteľnosťou“ opisu jeho dejín z perspektívy, ktorá môže nejednému (a nielen nemeckému) čitateľovi pripadať ako privysoká, priam ležérna. Ide totiž len o značne hrubý náčrt všeobecných tendencií a hlavných mocenských štruktúr, resp. stavov, zatiaľ čo špecifickejšie trendy (predovšetkým územná roztrieštenosť koreniaca podľa autora v akomsi schizofrenickom postoji Germánov voči inštitútu univerzálneho cisárstva, s. 33) sú doložené len niekoľkými konkrétnymi príkladmi, ktorých spoločný menovateľ má za úlohu naznačiť všeobecnejší charakter nimi demonštrovaného javu (s. 169-183).

Okrem veľkého množstva historických faktov z obdobia neskorého stredoveku a nemála zovšeobecňujúcich vývodov (neraz dobre známych z podrobného skúmania ich vzájomných súvislostí) nám mimoriadne rozhladený pôvodca recenzovaného diela ponúkol viaceré poznatky a postrehy, ktoré si zaslúžia našu osobitnú pozornosť. Nie až tak pre náš väčší kultúrno-vzdelanostný rozhlad, ako skôr pre naše hlbšie uvedomenie si priameho spojiva medzi vtedajšími udalosťami, resp. procesmi (spoločenskými, právnymi, hospodárskymi, kultúrnymi atď.) a dnešným stavom i fungovaním vecí.

Vecou prvoradej dôležitosti je zistenie, že kým na začiatku 14. storočia tvoril politickú mapu Európy nesúrodý zhluk mocenských sfér momentálne vládnuccich dynastií (s. 33), do polovice 15. storočia sa v dlhodobom virvare vojen počala myšlienka ostrého kultúrno-jazykovo-územného vymedzenia sa voči zvyšku sveta – tzv. národné cítenie (s. 149). Podstatný je tak negativistický fundament, ako aj totalizujúci účinok tohto „štátotvorného“ pojmu: zakladá sa na stigme et-

nokultúrnej odlišnosti („prirodzený“ nepriateľ) a mobilizuje masy – dobrovoľne aj nedobrovoľne s ním stotožnené – do boja proti svojim ozajstným nepriateľom, vonkajším (iným štátom, resp. mocenským zoskupeniam) i vnútorným (politickým konkurentom, resp. principiálnym oponentom sústreďovania absolútnej moci). Súbežne s tým sa v katastrofálnych krízach 14. storočia (najmä hladomoroch a pandémiách) dramaticky znížila populácia na celom kontinente a nastolila nevyhnutnú otázku právnej slobody roľníkov ako existenčne najvýznamnejšej zložky celej súdobej spoločnosti (s. 35). Zúfalý pokles pracovných síl v poľnohospodárstve priniesol dve protikladné riešenia uvedenej otázky. Na západe Európy väčšiu slobodu a viac výhod pre hospodáriacich roľníkov, na východe ich ešte väčšie znevôlnenie (s. 46-48). A tak, hoci väčšia sloboda zďaleka nebola zárukou vyššej prosperity či bezproblémového prežitia (s. 39) a západní roľníci nezískavali svoje výdobytky bez ozbrojených vzbúr (s. 42-44), ich východné náprotivky nemali na podobný úspech ani len teoretické šance. S bezbrehou nenásytnosťou zneužívali tamojší veľmoži, duchovenstvo i nižšia šľachta každú príležitosť na oslabenie zvrchovanosti panovníckeho centra na svojich majetkoch a vymohli si priam rozprávkové práva a daňové slobody (s. 34, 199). Aj keď priamym impulzom na stiahnutie tzv. železnej opony medzi európskym Východom a Západom boli až dve veľmocenské konferencie „o nás bez nás“ (Jalta, Postupim), na hospodársko-mentálnej križovatke sa obe strany rozišli už o päť storočí skôr (jedinou mocnosťou, kde pravidlo o silnejšom „národnom“ panovníkovi ako garantovi väčších slobôd pre sedliakov neplatilo, bola moskovská Rus; s. 48).

Rovnako v oblasti správy a práva vidieť zásadné rozdiely. Zatiaľ čo na Východe víťazil oligarchický partikularizmus zaryto súperiaci s každým pokusom o monarchickú reakciu a pripúšťajúci nanajvýš vyvažovanie svojej korporatívnej moci spojenectvom kráľa s nižšou šľachtou (kapitola 9, hl. s. 222-226), na Západe chytali do rúk opraty moci stále silnejšie monarchie. Podľa Haya k tomu prispeli – okrem už zmienených ekonomických, vojenských a etnických činiteľov – najmä tri závažné zvraty v ponímaní troch rôznych druhov súvekeho práva. V *cirkevnom*, resp. *kánonickom práve* položila kráľovská kontrola nad investovaním a zdaňovaním duchovných základy tzv. národných cirkví značne odpojených od závislosti na pápežskej kúrii. V *zvykovom práve* dochádzalo postupným prijímaním zásad rímskeho, resp. civilného práva k účinnému nahradzovaniu ochabujúcej feudálnej autority. *Medzinárodné právo* (tzv. *ius gentium*) začalo písať nové kapitoly dopĺňaním personálnych zborov formálnych vyslanectiev do iných krajín o viac či menej zbehlých znalcov tamojších pomerov, z ktorých sa v 16. storočí vyvinuli stáli diplomatickí zástupcovia (s. 112-113). Zaiste nemusi-

me pripomínať, že dodnes patria ambasády k najreprezentatívnejším symbolom váhy a lesku štátnej moci, a to nielen navonok, ale aj dovnútra vlastnej krajiny. Aj napriek častému zneužívaniu rôznych prežitkov lénneho práva (najmä formálneho nároku na brannú hotovosť vazalov poväčšine uprednostňujúcich inštitút „výkupného“, z ktorého sa postupne stával spoľahlivý zdroj mimoriadnych príjmov kráľovských pokladníc; s. 66) ostával podľa autora panovník pre svojich súčasníkov rešpektovanou autoritou udávajúcou smer politickým teóriám a nepotreboval na to ani písanú ústavu (s. 87). Ako názorná ukážka tohto môžu poslúžiť napríklad podkapitoly „*Anglicko v 14. storočí*“ a „*Anglicko v 15. storočí*“ (s. 121-128). Vykresľujú ostrý kontrast medzi výbojnými anglickými kráľmi zbytočne hazardujúcimi s finančnou rovnováhou svojho rozpočtu i rozumnou správou svojej krajiny (Eduardom III. Henrichom V.) a medzi ich nástupcami (Eduardom IV., Henrichom VII.), ktorých mierovú a hospodárnu politiku Hay zhodnotil ako isté praktické poučenie, že len mier je pre zámožného panovníka zárukou jeho príjmov.

Na základe vzájomného porovnávania statusu mešťanov v jednotlivých západných krajinách autor postrehol enormný vplyv čulého mestského ruchu (najmä obchodu a ekonomickej prosperity odvíjajúcej sa od mestských výsad) na veľké zmeny v dovedajšom spôsobe života majiteľov pôdy (nové príležitosti na obchodné podnikanie) ako aj v dovedajšom spôsobe nazerania roľníkov a remeselníkov na vlastné postavenie v panujúcej sociálnej hierarchii (nadobudnutie všeobecnejšej predstavy o slobode). Oba tieto poznatky mali doložiť azda až príliš energické tvrdenia autora, podľa ktorých súdoba „buržoázia všade pozvoľna pôsobila ako kvas spoločnosti“ a „činnosť kupcov zmenila staršie ekonomicke vzorce.“ (s. 78). Nepochybne, hyperboly majú svoj racionálny význam aj v pedagogickom procese, no v nekritických myšliach a zaujatých ústach by sa veľmi ľahko mohli stať nástrojom nálepkovej propagandy, tak hrubo zneužívanej aj v našich dňoch. Podstatne sympatickejšie vyzerá bádateľova snaha predviesť nám na názornom príklade všeobecného ekonomickeho regresu neskorostredovekej Európy zavádzajúcu povahu rôznych hodnotení, ktoré sú postavené na dochovaných štatistických údajoch o dovoze či vývoze komodít a tovarov. Keďže ignorujú absenciu porovnateľných čísiel pre iné časti kontinentu ako aj váhu miestnej spotreby či podielu dobovej „šedej“, resp. „čiernej“ ekonomiky, neberú tým do úvahy činitele zásadne meniace konečný výsledok. Namiesto toho sa Hay snažil dedukovať kontúry reálneho hospodárskeho stavu skôr z účinku presmerovania významnej časti investícií z obchodného podnikania do skupovania majetkov na severoitalskom vidieku (Lombardia, Toskánsko), kde vďaka

tomu zaznamenali zvrat v demografickej kríze a dosiahli populačný rast (s. 351). Abstraktnejšie povedané, namiesto opojnej mágie úhľadne stabilizovaných cifier s prínizkou výpovednou hodnotou ponúkol triezvejšie odhady a hlavne pokornejšie priznanie doteraz (či v nejednom prípade už navždy) jestvujúcich medzier v relevantných pramenných materiáloch.

Povšimnutiahodné autorove tézy z oblasti kultúrneho a intelektuálneho diania spája problém mýtizovania skutočností týkajúcich sa nových trendov v umení, literatúre a vzdelávaní. Na jednej strane sa pozastavil nad fascinujúcim paradoxom, že napriek politickej roztrieštenosti a cudzím okupačným hrozbám sa v rokoch 1350 – 1550 zrodili na Apeninskom polostrove literárne, umelecké a morálne postoje obdivované zvyškom Európy (s. 168). Na druhej strane však na príkladoch hudby a výtvarného umenia pochádzajúceho z územia na sever od Álp (hlavne z burgundského Nizozemska) dokumentoval silnejší vplyv tamojších krajín na súdobú Itáliu, než sú to vžitú predstavy (či už v historiografii, literatúre alebo povedomí tzv. moderného človeka) o dominantnom vplyve italskej renesancie na iné európske kultúry vôbec ochotné pripustiť (s. 322). Napokon, v obdobnom duchu podrobil nepriamej kritike aj staré „učebnicové“ dejepisectvo radiace portugalského princa Henricha Moreplavca a jeho suitu do okruhu súvekých humanistov. Svoje jednoznačné presvedčenie o mylnosti tohto názoru podložil dôveryhodnými argumentmi a prezentoval ako obyčajnú pragmatickú operáciu oslobodzujúcu účelovo prispôsobený obraz z křčovitého zovretia stereotypizovaných idealizácií. V očiach niektorých čitateľov tak mohli členovia tohto „krúžku humanistických zanietencov“ stratiť niekdajšiu príťažlivosť, no ako Hay rozumne skonštatoval, „ich úsilie sa tým ocitá v omnoho logickejšom kontexte.“(s. 358).

Azda najviac originálnych výrokov stojacich za zmienku sa týka rôznych aspektov cirkevných dejín. Pre niekoho možno prekvapivé, no s ohľadom na stále rastúcu sociálnu vážnosť a ekonomickú zámožnosť laickej väčšiny dosť pochopiteľné je konštatovanie, že dostupných prameňov o duchovenstve neskorého stredoveku je menej než v predchádzajúcom období. Navyše, tieto pramene sú aj menej prebádané (s. 55). Z doterajšej práce s nimi Hay uviedol viacero zaujímavých zistení. Medzi prvými treba spomenúť to, v ktorom kostnický edikt *Sacrosancta* (1415) označil za premárnenú šancu na revolučné obmedzenie samovládneho princípu pápežskej moci z buly *Unam sanctam* (1302) a na posilnenie významu konciliárneho zhromaždenia (s. 86-87). Napriek tomu, že rímska kúria edikt potichu zamietla pod koberec a jeho uznesenia sa do praxe nezavedli, nemožno úplne súhlasiť s tým, že by jeho význam zanikol úplne. Ostáva prinaj-

menšom rukolapným dôkazom vlastného sebauvedomenia kresťanskej obce ako alternatívneho – z pohľadu pápežstva konkurenčného – zdroja nadprirodzenej autority. Alebo, povedané autorovým nenáboženským slovníkom, ako zhmotnenia „nejakého všeobecného záujmu o konštitučný dohľad nad panovníkmi“, ustrnúceho v rovine teórie práve pre obavy svetských kniežat z obdobného vývoja v ich panstvách (s. 87). Enormné tlaky svetských elít sa podpísali aj pod veľké rozšírenie rodinkárstva, mnohoobročníctva a iných korupčno-klientelistických praktík pri obsadzovaní vyšších cirkevných úradov (hlavne po spacificovaní národných cirkví pod kraľovskú kontrolu a následnom hrabivom ovládnutí ich lukratívnych prelátúr a iných benefícií ľuďmi s modrou krvou či plným mešcom). Spomínané javy nie sú pre moderných historikov žiadnou veľkou novinkou, zrejme nejednému však zodvihne obočie Hayov hlasný dôvetok o tom: „že mnohí z týchto urodzených biskupov boli podobne ako ich náprotivky v Anglicku mužmi schopnými, s univerzitným vzdelaním (predovšetkým právnickým), a že ich koruna využívala“. Identický účinok môže mať aj úsečná správa o tom, že rovnako zvykli byť ordinovaní tiež úradníci, ktorí sa osvedčili v panovníckych, prelátskych či patricijských kanceláriách a vysokú cirkevnú funkciu dostali ako odmenu za zásluhy, resp. dlhoročnú službu (s. 56-57). Presahy sekulárnej sféry neobišli ani vonkajšiu náboženskú symboliku. Autor sa domnieva, že povestnú nevraživosť medzi univerzitánmi a mešťanmi (Živo dokumentovateľnú aférami, k akým patrila aj známa krvavá potýčka medzi študentmi a kraľovskými seržantmi o ukradnutý míľnik hanlivého mena Pet-au-Diable z r. 1451 – 1452) mala na svedomí tonzúra. Vonkajší znak príslušnosti k duchovenstvu, ktorý nosili mladí študenti parížskej univerzity na hlavách, im vraj nezaslúžene prinášal spoločenskú úctu a privilégia vyhradené iba kléru (s. 53). Hoci pomerne krátka, no veľmi cenná (najmä z pohľadu očisty našej historiografie od marxistických dogiem o nezadržateľnom spoločenskom pokroku) je aj podkapitolka o fenoméne otroctva v Stredomorí, pretože v jej závere bádateľ vrhá ostré svetlo na tragikomický prístup dobovej cirkevnej kazuistiky k tomuto problému (s. 76-77). Naostatok, korunou autorových náhľadov na smerovanie cirkevných dejín je vyhlásenie, že markantný rozkol medzi protestantskými cirkvami a zúrivo reagujúcim rímskym katolicizmom z polovice 16. storočia vlastne premoštuje našu dobu a ním opisovaný neskorý stredovek. Práve do obdobia 14. až 15. storočia totiž datuje zárodoky neskoršieho politického i kultúrneho barbarstva páchaného pod zámienkou reformačných, resp. protireformačných ideálov (s. 360).

Navyše, v časoch veľkých zámorských objavov cez ne niekoľko európskych veľmocí šírilo svoju svetlú povest' doma i v dobytých kolóniách. Ako však autor

vnímavo poznamenal, primitívny charakter ich bezohľadného „misionárstva“ bol v očiach podmaneného domorodca z Nového sveta nerozlučne spätý s brutálnym zaberaním a osídľovaním jeho niekdajšieho životného priestoru. Na dôvažok, „ešte menší rozdiel v tom bol pre národy Indie a Číny, ktoré si možno uvedomovali príchod nového barbarstva, ktoré malo doplniť všetky tie, ktoré už do tej doby okúsili.“ (s. 360). Podľa Haya sa v tomto období spustil nielen pomalý proces úpadku kresťanstva ako praktickej politickej ideológie, ale súčasne s ním aj rozvoj úplne nového konceptu európskej identity, ktorá mala pod tlakom priamej konfrontácie s doteraz nepoznanými civilizáciami nahradiť predošlý jednotiaci rámec (s. 359). Podobnú skúsenosť, i keď v oveľa menšom meradle, však mali „civilizovaní“ Európania už dávno predtým, a to s vlastnými vrchármi. Na ich urputnom odpore voči obyvateľom nižšie položených oblastí, či už miest alebo dedín, autor ukázal nesmierny vplyv diametrálne odlišných zemepisných podmienok na životný štýl, hospodárenie i celkový spôsob zmýšľania autonómnych ľudských spoločenstiev. Presne ako v prípade vymedzovania sa voči inej národnej pospolitosti, aj tu Hay operuje termínom „natural enemy“: „Počas celého stredoveku až hlboko do 18. storočia existovali izolované oblasti, kde si žiadna vláda nemohla byť istá normálnym fungovaním, dokonca aj na územiach, ktoré inak pomerne pevne ovládala. V neskorom stredoveku mešťania a roľníci zvyčajne považovali obyvateľov hôr za svojich prirodzených nepriateľov; romantická aureola „slobody“ im bola prepožičaná až neskôr“ (s. 37).

Čo sa týka faktografických chýb a nepresností, v anglickom origináli boli sporadické, no predsa len boli. Pozoruhodné je, že János M. Bak sa ich v 9. kapitole dopustil toľko, čo Denys Hay v celej knihe dokopy. Typologicky sa dajú rozdeliť do troch skupín, a to na chyby chronologické, terminologické a obsahové. Kým Hay prispel do prvej skupiny najmä nedostatkami v životopisných letopočtoch², Bakove prešľapy v datovaní boli zväčša závažnejšie. Netýkali sa totiž len jednotlivých osobností³, ale aj udalostí mimoriadneho dejinného význa-

2 Giovanni Visconti si nemohol podržať moc do r. 1356 (s. 153, 155), keďže zomrel už r. 1353. Zlý letopočet úmrtia má v tabuľke č. 6 aj Giovanniho synovec Matteo II. – namiesto roku 1355 sa uvádza rok 1356 (tab. 6). Gregorios Palamas nezomrel medzi rokmi 1357 až 1358 (s. 233), ale 14. novembra 1359. Demetrios Kydones sa nenarodil r. 1334 (s. 235), ale r. 1324. Okrem týchto nedostatkov v biografických údajoch sa v poznámke na strane 127 vyskytol preklep v dátume svadby Jána z Gauntu s jeho milenkou Katarínou Swynfordovou: namiesto r. 1396 je uvedený r. 1369 (s. 127).

3 Valašské knieža Basarab nežilo do r. 1342 (s. 194), ale až do r. 1352. Hieronym Pražský nebol upálený 20. mája (s. 208), ale až 30. mája 1416 (medzitým ešte stihol byť

mu⁴. V terminologickej oblasti sa zasa Hay nie príliš šťastne vyrovnal s troma

23. a 26. mája na dvoch verejných audienciách pred kostnickým koncilom). Pius II. neodvolal bazilejské kompaktáty až „vo svojom poslednom roku“, t.j. r. 1464 (s. 219), ale už 31. marca 1462.

4 Medzi flagrantné faux pas sa dajú zaradiť dva prípady: datovanie rozhodujúcej bitky medzi vojskami Karola I. Róberta a Omodejovcami podporovanými Matúšom Čákom pri Rozhanovciach (15. jún 1312) do roku 1319 (s. 192) a dekrétu kutnohorskeho (18. január 1409) do roku 1408 (s. 207). Podobné omyly jednoducho nemajú v učebniciach, resp. syntézach tohto druhu miesto. Do očí tiež bije pasáž zo začiatku kapitoly (s. 188-189), v ktorej autor píše o celom rade bitiek medzi výkvetom európskeho rytierstva a tureckými vojskami v intervale rokov 1379 až 1526. Nevedno však, na akú turecko-európsku bitku z r. 1379 naráža. Ide buď o preklep (a mal to byť odkaz na tragickú porážku na Kosovom poli r. 1389, teda na historický medzník prvého významu), alebo o úplne iný vojenský stret uvedených strán. Čo sa týka genézy európskych protiosmanských koalícií, vôbec prvou bola zrejme balkánska koalícia vedená srbským despotom a kráľom Vukašinom Mrnjavčevićom. Tá sa však s Turkami stretla v bitke pri rieke Marici neďaleko dediny Černomen (Ormenio) už r. 1371.

Ďalšie dva chronologické otázky sa vznášajú nad zápasom cudzích dynastií o nástupnícke práva v Uhorsku a Čechách. Rok 1308 ako letopočet uznania Karola I. Róberta uhorskou šľachtou (s. 192) sa vzťahuje na jeho opätovnú voľbu u dominikánov v Pešti (27. novembra). Bak ale „zabudol“ uviesť, že Anjouovec bol takto poctený uhorskou šľachtou už predtým, a to na sneme na Rákošskom poli pri Pešti 10. októbra 1307. Navyše, ani slovom nepripomenul právne pochybnú ostrihomskú korunováciu z mája 1301. Hoci mu tieto dve udalosti z rôznych príčin nezaručili skutočnú vládu v krajine, vonkoncom nie sú pre uhorské dejiny daného obdobia bezvýznamné. Vypovedajú o mnohých dôležitých aspektoch vtedajšej reality, najmä o obrovskom náraste politickej moci uhorských magnátov a strastiplnej ceste Karola I. Róberta k legitímnej držbe uhorského trónu. Omnoho komplikovanejšej, než by sa to z jediného Bakovho odseku k tomuto problému mohlo zdať. Na margo vytrvalosti Žigmunda Luxemburského pri znovudobývaní českého trónu autor poznamenal, že „...každý vpád (križiackeho vojska proti husitom, pozn. I. V.) bol v krvavých bitkách odrazený, v roku 1421, 1422 a 1425.“ (s. 209). Opäť sa tu dopustil viacerých nepresností. K bitkám v rokoch 1421 (t.j. neúspešnému križiackemu obliehaniu Žatca od 10. septembra do 2. októbra a prelomeniu križiackeho obliehania Kutnej Hory vojskami Jána Žižku 22. decembra) a 1422 (porážke križiackeho vojska pri jeho pokuse prebrodiť Sázavu neďaleko dediny Habry 9. januára a dobytíu Nemeckého Brodu chráneného zvyškom križiackych veliteľov na zaštitenie Žigmundovo úteku) síce došlo, no v roku 1425 k žiadnemu významnému vojenskému stretu nedošlo. Až 16. júna 1426 boli intervenčné vojská z Durínska, Saska, Meisenska a Hornej Lužice na vrchu „Na Běhání“ neďaleko Ústí nad Labem drvivo porazené a s ťažkými stratami

diskutabilnými pojmami⁵; u Baka nejde ani tak o chybu, ako skôr o veľmi pravdepodobný preklep⁶. To isté možno konštatovať pri jedinej obsahovej nepresnosti, ktorú sme v Bakovom texte objavili.⁷ U Haya sa našlo obsahových chýb iba o málo viac, no boli dosť podstatné.⁸

utiekli z Čiech. Navyše, k dôležitej (hoci početne skromnejšej) porážke katolíckych križiakov husitskými oddielmi došlo aj roku 1420, konkrétne 14. júla na Vítkove. Na tú si pán Bak takisto nespomenul.

5 V prvom rade máme na mysli spojenie tvrdenia o Flaviovi Biondovi ako vlastnom tvorcovi pojmu *stredovek* s informáciou o prvom výskyte frázy *media tempestas* v r. 1469 do jednej vety (s. 18). Z pedagogického hľadiska je to veľmi nešťastný krok. Pôvodcom frázy totiž nie je Biondi, ale iný pápežský zamestnanec, knihovník Giovanni Andrea Bussi (1417 – 1475). Napriek tomu, že to možno pri dôslednom čítaní inkriminovanej vety vyrozumieť, niekomu, kto nevie o Bussiho autorstve spomínanej frázy a snaží sa o svižné tempo štúdia, možno splynie druhá informácia s prvou. Prípadne bude druhú časť vety považovať za ďalšie rozvinutie jej prvej časti. Po druhej, konštatovanie o troch pápežoch a troch cisároch (s. 172) sa možno javí ako čitateľsky efektné, nie je však pravdivé ani zodpovedné. Ťažko inak označiť prístup autora, ktorý na predchádzajúcej strane poukáže na problematickosť hraničnej línie medzi stredovekými titulmi „rímsky cisár“ a „rímsky kráľ“ a hneď na ďalšej strane úplne rezignuje na jej dôsledné rozlišovanie. Napokon, v súvislosti s prenasledovaním židov v stredovekej Európe ani pán Hay neodolal dlhodobejšie pestovanému zvyku používať na označenie tohto historického javu zavádzajúci pojem „antisemitizmus“ (s. 301), a to namiesto oveľa presnejšieho pojmu antijudaizmus.

6 Namiesto Filipa VI. (1328 – 1350) uvádza (s. 196) Filipa IV. (1285 – 1314).

7 Pri tvrdení, že Matúš Čák bol pánom severovýchodného Uhorska (s. 192) – a nie severozápadného – bol Bak zrejme mierne dezorientovaný.

8 Predovšetkým, nesprávna je informácia, že v 14. storočí už pretrvával spomedzi troch pápežských spôsobov dohľadu nad biskupmi (t.j. biskupských vizitácií, všeobecných koncilov a pápežských legátov) len ten posledný (s. 249). Neberú sa tým totiž do úvahy ustanovenia z koncilu vo Vienne (október 1311 – máj 1312), kde síce šlo najmä o templárske bohatstvo, no nielen oň. Dosť rozsiahle ustanovenia sa týkali aj úprav života diecézneho a mníšskeho kléru. Ďalej, za nezodpovedné možno označiť vyjadrenie o definitívnom prisúdení autorstva diela *Imitatio Christi* Tomášovi Kempenskému (s. 288). Táto debata totiž nebola dosiaľ ani zďaleka uzavretá, por. HUIJBEN, Jacques – DEBONGNIE, Pierre: *L'auteur ou les auteurs de l'Imitation*. (Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique, 030) Louvain, Publications Universitaires de Louvain, 1957; AMPE, Albert: *L'Imitation de Jésus-Christ et son auteur*. (Sussidi eruditi 25), Rom 1973; VAN GEEST, Paul – BAUER, Erika – WACHINGER, Burghart: Thomas Hemerken von Kempen. In: *Die deutsche Literatur*

Pokiaľ ide o dodatok s tabuľkami, vo všeobecnosti sa dá skonštatovať, že úspora miesta plynúca zo súbežného uvádzania rodostromov spríbuznených krajín (tab. 3, 4 a 8) ide jednoznačne na úkor prehľadnosti, a tým aj účelnosti. Zároveň si ťažko odpustiť poznámku, že okrem Anglicka a Francúzska si svoje rodostromy zaslúžia aj vládari krajín ako Škótsko, Rusko či Litva (rozlohou najväčšia vo vtedajšej Európe), keďže aj o nich bola v knihe nejednakrát reč. V samotnom obsahu sa vyskytla len štvorica povšimnutiahodných nedostatkov.⁹

Výber odporúčanej odbornej literatúry, vydaných prameňov a niekoľkých pomôcok profesionálneho historického štúdia je ťažko posúdiť, keďže je – nielen v tejto, ale aj mnohých iných „menších“ syntézach – citelne determinovaný geografickým pôvodom autora. Na krátkych prehľadoch veľmi selektívne zostavenej bibliografie (roztriedenej podľa tém jednotlivých kapitol) jasne badať, že je určená predovšetkým domácemu britskému adresátovi. Prevažnú časť zoznamu tvoria diela v angličtine písané alebo do nej preložené. Tieto diela sa zároveň dajú rozdeliť na dva autorské okruhy: po prvé, práce uznávaných špecialistov

des Mittelalters. Verfasserslexikon. 2. vyd, zv. IX, 1995, stl. 862-882. Nakoniec, tvrdenie, že v Čechách nie sú žiadne prírodné jazerá (s. 26), je neprimerane absolutizujúce, a preto taktiež nepravdivé. Pravdou je, že ich bolo v stredoveku málo, ale predsa len boli: jazerá z poslednej doby ľadovej na Šumave (Černé jezero, Čertovo jezero, Plešné jezero, Prášilské jezero, Jezero Laka).

- 9 Prvým nedostatkom je úplné vynechanie anglického kráľa Henricha VI. (1422 – 1461) a jeho syna Eduarda, princa z Walesu (1453 – 1471) v tabuľke č. 1. Druhým pochybením je nesprávny dátum korunovácie Vladislava II. Jagella (1386 – 1434) za poľského kráľa r. 1385 v tabuľke č. 4. V auguste 1385 boli v Kreve dohodnuté ešte len podmienky sobáša tohto stále pohanského litovského veľkokniežaťa. Krst (12. február) a korunovácia (4. marec) sa v Krakove uskutočnili až r. 1386. V tomto prípade ale nepripadá do úvahy ani jednoročný omyl, pretože z hľadiska neskorších dejín Poľska aj Litvy ide o veľmi zásadný dátum. Vznik ich personálnej únie totiž posilnil pozície oboch krajín voči nepriateľom v ich bezprostrednom susedstve. Zároveň bol základným predpokladom neskoršieho vrcholu moci poľského štátu po vtelení Litovského veľkokniežatstva r. 1569 tzv. reálnou (alebo lublinskou) úniou. Tretím problémom je určenie konca pontifikátu avignonského pápeža Benedikta XIII. v roku 1423. Tento dátum je totiž rokom jeho smrti, nie oficiálneho konca zastávania úradu, ktorého sa vzdal na kostnickom koncile r. 1417. V súvislosti s tým sa ako problematická javí aj absencia občianskych mien či zemepisného pôvodu jeho kolegov: Klementa VII. (čiže Róberta zo Ženevy), Klementa VIII. (z Teruelu, resp. Barcelony), Benedikta XIV. (z Rodezu neďaleko Toulouse) a rímskeho Felixa V. (Amadea zo Savojska); por. tabuľka 10. Posledným, štvrtým nedostatkom je neuvedenie dôležitej poznámky pri mene byzantského cisára Jána VI. Kantakuzena v tabuľke č. 11, že v rokoch 1341 – 1347 vládol len ako regent a v rokoch 1347 – 1354 ako spolucisár.

z rôznych krajín Európy či ostatného sveta o špecifických otázkach stredovekých dejín, a po druhé, publikácie historikov, ktorí sa z rôznych dôvodov zamerali na odborné problémy vnímané v ich krajine ako raritné (hlavne pre veľkú priestorovú a civilizačnú vzdialenosť od domáceho intelektuálno-mentálneho prostredia). Platí to najmä pre nehayovskú 9. kapitolu. Zo známejších domácich znalcov cudzokrajnej problematiky sú to mená ako Robert W. Seaton-Watson, Howard Kaminsky či Norman Davies; z krajiny svojho pôvodu si zasa do emigrácie priniesli svoje témy napr. Oskar Halecki, František Dvorník či János M. Bak. Súbor inojazyčných prác ponúkaných na ďalšie štúdium predstavuje zjavnú menšinu. Dominuje v nej francúzština, ktorej občas sekundujú nemčina s taliančinou. Na uvedenom fakte sa zračia nielen fundamentálne limity autorovho bádateľského interusu (západná a stredo­západná Európa), ale hlavne mnohé pretrvávajúce otázky. Tie sa zákonite vynárajú pri absencii čo i len základných prác o dejinách stredovýchodnej a východnej Európy (prirodzene, z pier tamojších renomovaných historikov) v zozname použitej literatúry. Iste, nemožno očakávať od bádateľov z násobne ľudnatejších krajín, aby sa vo veľkom začali učiť litovčinu, slovenčinu, albánčinu či maďarčinu. Ako už však ukázali aj niektoré zväzky *The New Cambridge Medieval History*, možno si na tvorbu kvalitnejších, obsahovo aj geopoliticky vyvázenejších syntéz európskych dejín pravidelne prizývať aspoň reprezentatívny okruh kolegov zo stredovýchodnej a východnej Európy (a nenechávať na historických mapách tejto obrovskej časti Starého kontinentu – či už z pohodlnosti alebo antipatie rôzneho druhu – stále ručať levy). Hayovej práci ale nemá zmysel vyčítať, že takýto optimálny (a preto oveľa rozsiahlejší a nákladnejší) koncept viditeľne presahoval finančné aj personálne sily jeho autorsko-vydateľského kolektívu. Ak v nej máme nájsť nejaký potenciál prínosnosti pre českú a slovenskú čitateľskú obec historickú, nebude spočívať až tak v odhalení charakteru pohľadov, aké vrhá Angličan na minulosť (a do určitej miery zrejme i súčasnosť) Slovákov, Čechov, Poliakov či Rusov, ako skôr v odhalení charakteru pohľadov, aké v súvislosti s históriou nášho svetadielu vrhá sám na seba a na minulosť (a asi aj súčasnosť) Spojeného kráľovstva.

Tolko k výkonu autora, resp. autorov. Nebol síce vo všetkom bezchybný, no aj napriek vyše dvadsiatim rokom od vydania druhej prepracovanej verzie ho možno označiť za mimoriadne záslužný počin. Vďaka nemu sa nasledujúcim pokoleniam predostiera viac než solídny základ ďalšieho štúdia dejín európskeho stredoveku. Je však načase prejsť ku kritickým pripomienkam na adresu jeho českého prekladu.

Literárny žáner publikácie nás priviedol k ich viac-menej logickému rozde-

leniu na tri časti: prvú časť tvoria komentáre k prekladu hlavného textu, druhú výhrady k prekladateľským vysvetlivkám a tretiu početné ukážky neuveriteľne odfláknutých príloh.

V prevode hlavného textu nie sú chyby a nedostatky nijako dramatické. Neraz však dokážu čitateľovi, ktorý očakáva tradične vysoký štandard českých odborných (či umeleckých) prekladov, aj nemilo pokaziť dojem z inak kvalitne odvedenej práce. Ako sa zdá, príčin je viacero. Niekde je na vine slabá orientácia v spracúvanej problematike¹⁰ či svetových stranách¹¹, inde priveľmi vzdialené kamarátstvo s latinizmami¹² či takzvanými živými latinskými slovami¹³. Ešte inde zasa nedôslednosť v slovoslede¹⁴ či prachobyčajná nedbalosť, ktorá

10 Ukážkou zlého porozumenia originálu je veta podávajúca informáciu o tom, že: „V apríli toho istého roku (1449) Felix (V.) rezignoval a otcovia zvolili za rímskeho pápeža Mikuláša V.“ (s. 266). Tento však bol vybraný za pontifika už 6. marca 1447 a jeho zvolenie zvyškami bazilejského koncilu – pred jeho núteným rozpustením – bolo vlastne len formálnym uznaním od kedysi konkurenčnej skupiny. Preto by sa slovo „elected“ v predmetnej pasáži originálu („...the Fathers elected the Roman pope, Nicholas V) nemalo chápať prvoplánovo ako „zvolili“. Preklad by mal skôr znieť nasledovne: „V apríli toho istého roku (1449) Felix (V.) rezignoval a otcovia sa rozhodli pre rímskeho pápeža, Mikuláša V.“

11 Chaos v historicko-zemepisnom poriadku vyvoláva tvrdenie, že: „na územie na juhozápade (kontinentu) mal skoro preniknúť islamský polmesiac.“ (s. 273) Aj bez anglickej predlohy je z historických súvislostí jasné, že na juhozápade Európy bol v tom čase polmesiac, naopak, na ústupe a v skutočnosti rástol: „na juhovýchode“.

12 Minimovia nemôžu byť menšími bratmi (s. 290), pretože tými boli minoriti, čiže františkáni. Ide o najmenších bratov alebo tiež paulánov (ako už napovedá aj samotná zmienka o ich zakladateľovi Františkovi z Pauly). Pôvodný latinský názov stručky príručky rímskeho práva, tzv. „*Institutiones*“, sa zasa zamedia za anglicizmus „*Institutes*“ a svedčí o neprimeranom vplyve originálneho textu na prekladateľa (s. 308).

13 Prekladateľovi sa podaril naozaj majstrovský kúsok, keď živé latinské slovo „*in partibus infidelium*“ („v krajoch neveriacich“), resp. jeho význam nadvakrát skomolil. V prvom prípade spravil z Írska, poslednej to bašty antického kresťanstva v Európe, zem pohanov (zmenil význam frázy z geografického variantu: „*in partibus infidelium* nebo v odlehlých a nehostinných zemích“ na voľný výklad latinského „zakládnadla“: „*in partibus infidelium* neboli v odlehlých a nehostinných zemích“; s. 248). V druhom prípade správnu genitívnu príponu z originálneho znenia nahradil nesprávnou datívnu, resp. ablatívnu (konkrétne, neodpísal správne „*in partibus infidelium*“, ale vytvoril vlastný patvar „*in partibus infidelibus*“; s. 273),

14 Niekedy sa prekladateľ buď dosť dobre nevyznal v obsahovej podstate textu a vychodisko hľadal v otrockom kopírovaní slovosledu anglického originálu, alebo na

z rôznych preklepov¹⁵ a neúmyselných výpusťiek¹⁶ vykúka ako slama z topánok.

chvíľu pozabudol, že pri kladení dôrazu na kľúčové slovo vety je syntax veľmi dôležitá a dokáže ovplyvniť jej celkový kontextový význam. Napríklad, namiesto: „...*Filipov zväzok s ním oslabil zmluva z Arrasu*“, znie oveľa logickejšie: „...*zmluva z Arrasu Filipov zväzok s ním oslabil*.“ (s. 133). Hay totiž v tomto prípade chápal pojem „zmluva z Arrasu“ len ako synonymum slovného spojenia zo začiatku vety, konkrétne mieru Filipa Burgundského uzavretého s panovníkom. Významnejší ako miesto mierovej dohody tu bol jej účinok – oslabenie (či skôr anulovanie) lénneho zväzku Filipa voči Karolovi VII. Ďalej, namiesto: „*Markos Eugenikos, metropolita efezský, ktorého žiak Georgios Gennadios Scholarios sa stal za tureckej nadvlády prvým konštantínopolským patriarchom*.“, by malo byť skôr: „*Markos Eugenikos, metropolita efezský, ktorého žiak Georgios Gennadios Scholarios sa stal prvým konštantínopolským patriarchom za tureckej nadvlády*.“ (s. 233). V tejto vete ide menej o to, kým sa Eugenikos stal, než o to, za akých okolností sa ním stal. Autor tu chcel zjavne naznačiť, kam až radikalizmus hesychastov – do krajnosti postupujúcich v zhode s hrdým heslom Loukasa Notarasa: „*Radšej by som videl uprostred Mesta (Konštantínopola) moslimský turban než latinskú mitru*.“ – napokon dospel. Naostatok, veta: „*Maľovať svet taký, aký je, sa stalo maliarovým hlavným cieľom, hoci tradičné dekoratívne figúry len pozvoľna odumierali*.“, by mala skôr znieť: „*Maľovať svet taký, aký je, sa stalo maliarovým hlavným cieľom, hoci tradičné dekoratívne figúry odumierali len pozvoľna*.“ (s. 323). Pôvodcovi tu nešlo o to, aby vo vedľajšej vete zdôraznil prísudok („*odumierali*“), ale príslovkové určenie spôsobu („*len pozvoľna*“), pretože na zdĺhavom miznutí tradičných dekoratívnych figúr chcel dokumentovať svoju vyššie uvedenú tézu o ďalšom prežívaní „severoeurópskeho“ umenia (formou transformácie medzinárodnej gotiky smerom k realistickému detailu) aj počas rozmachu renesancie v Itálii.

- 15 Takmer klasickým preklepom sú nesprávne poradové čísla panovníkov: namiesto Ludovíta IV. Bavorského (1314 – 1347) je uvedený Ludovít V. (s. 175), namiesto Michaela VIII. Palaiologa Michaelos II. (s. 228). Naproti tomu, oveľa tvrdším orieškom je prekladateľova vysvetlivka nominalizmu: „*nominalismus od let nomina „jména*““ (s. 309). Pri takej definícii takmer zlyháva fantázia a len s ťažkosťami sa možno dovŕtiť, že básnik chcel vlastne použiť skratku „*od lat.*“, teda „*od latinského*“. Nakoniec, na odhalenie nezmyslu vo vete: „*Dvaja Nemci zaviedli v roku 1464 knihtlač v italskom Subiaku a potom sa v roku 1457 presunuli do Ríma*...“ (s. 324-325) netreba byť historikom. Stačí ovládať postupnosť radových čísloviek. Pre úplnosť však dodajme, že tlačiarci sa do Večného mesta presunuli po + troch rokoch, a nie – siedmich.
- 16 Z etymologickej vysvetlivky o kapucínoch vypadlo slovo „*kapucne*“ (po anglicky „*cowl*“) a z pôvodne myšleného „*...nazývaných tak podľa kapucne z ich kutne*...“ sa stal absurdný výrok: „*...nazývaných tak podľa z ich kutne*...“ (s. 290). Okrem toho, v texte o ovčích trhoch v Medina del Campo došlo k vynechaniu dôležitého zemepisného prívlastku z originálneho textu. Tieto trhy totiž neboli pod nejakým

Naproti tomu, oveľa nástojčivejším problémom (najmä z pohľadu slovenského spolučitateľa) sa javí byť neopodstatnené používanie (či skôr preberanie) mnohých maďarizmov.¹⁷ Vzhľadom na značný rozsah celej publikácie (v origináli z r. 1989 takmer 500 strán, v českom preklade vyše 400 strán) je uvedené množstvo pochybení – dajme tomu – v norme.

To isté sa ale vôbec nedá povedať o nedostatkoch v doplnkoch poznámkového aparátu, ktorými prekladatelia nijako nešetřili. Zrejme s dobrým úmyslom pomôcť čitateľovi a uľahčiť mu pochopenie zložitých dobových pojmov, dejinných okolností či iných príliš detailných informácií. Zámer sa však veľmi nevydaril, nakoľko dobrá štvrtina z týchto komentárov je problematická. Ťažkosti spočívajú hlavne v diskutabilných definíciách dobových pojmov¹⁸, v zemepisných nepres-

všeobecným kráľovským patronátom (s. 333), ale pod *kastilským* kráľovským patronátom. Na dôvažok, na finančné centrum sa „vyvinuli“, a nie „vyvinulo“.

- 17 Ich zásluhou sa tak napríklad dozvedáme, že sedmohradský Rumun Ladislav Hunády (rum. Ladislau Huniade) sa vlastne volal Lászlo Hunyadi, alebo že slavónsky Chorvát Ján Vitez zo Sredny (chorv. Ivan Vitez od Sredne) sa má po novom písať János Vitez zo Zredna. Tak či onak, je principiálne scestné, ak sa mená osôb, ktoré nemali maďarský pôvod, prevádzajú do češtiny dôsledne maďarskými ekvivalentmi. Pritom je v zásade jedno, či k tomu mohlo dôjsť z nevedomosti prekladateľa, promaďarskej zaujatosti odborného revízora, alebo z lenivosti (ne)zodpovedného redaktora. Napokon, prísllovečným vrcholom ľadovca je miesto, kde sa anglický pojem „*Hungarians*“ (v súvislosti s označením uhorskej šľachty, ktorá zvolila za nového kráľa Mateja Korvína) neprekladá ako „*Uhri*“, ale „*Maďari*“ (s. 218).
- 18 Prvým príkladom je definícia *junkerov* ako pruských veľkostatkárov (s. 47), pričom tento termín sa na nich vzťahoval až od polovice 19. storočia. Pôvodne slúžil ako predikát príslušníka vysokej šľachty, ktorý nebol pasovaný za rytiera, a neskôr aj ako všeobecné označenie potomka aristokratickej či mladšej šľachtickej rodiny bez zvláštneho titulu. Ako druhý príklad posluží objasnenie slova *connétable* (čes. *konstábl*) všeobecne platným titulom prvého úradníka na kráľovskom dvore (s. 51). Bez ohľadu na francúzsky pôvod citovaného prameňa bolo do poznámky nutné dodať, že titul mal daný význam predovšetkým na francúzskom kráľovskom dvore. V iných krajinách stredovekej Európy sa totiž jeho postavenie blížilo viac k jeho pôvodnej vojenskej hodnosti hlavného kráľovského koniara (stajníka), príp. v posunutom poňatí k menej významnej úlohe príslušníka miestnej poriadkovej „polície“. Treťou ukážkou nepresného vymedzenia dobového termínu je výklad pojmu *mřtva ruka* (*mortmain*) označujúceho špecifický spôsob nadobudnutia a držby vlastníctva cirkvou, avšak nie cirkev samotnú. Definovať ho ako náboženskú inštitúciu s príslušným prívlastkom (s. 53) je nesprávne a zavaňa tendenčnosťou. Štvrtým príkladom je definícia pojmu *justiciarius*. Ten sice môže byť definovaný aj tak, ako to podáva prekladateľ (s. 93), no ide prinajmenšom o skresľujúco zjednodušené vysvetlenie. Pôvodný dobový význam

nostiach¹⁹ či úplne pomýlenom výklade niektorých zaužívaných odborných termínov²⁰. Kde-tu opäť vyskočil aj preklep²¹ či prílišný vplyv anglickej pôvodiny²² a neobišlo sa to ani bez chýb v technických odkazoch²³. Vďaka súbežnej práci

slova sa týkal v prvom rade súdneho, až potom politického kráľovského úradníka. Napríklad, zatiaľ čo v anglonormanských panstvách Apúlie a Capuy plnil tento hodnosťár výlučne úlohu sudcu závažných zločinov (vraždy, znásilnenia, podpaľačstva či ozbrojenej lúpeže), v Kalábrii a na Sicílii bol aj správnym úradníkom. Alebo, keď chcel Eduard III. svojmu druhému synovi Lionelovi, vojvodovi z Clarence, vydláždíť cestu k politickej kariére v anglických dŕžavách v Írsku, vymenoval r. 1344 za nového justiciaria Ralpha Ufforda s tým, že jeho prvoradou úlohou bolo zabezpečiť hranice na severe proti ambíciám grófa z Desmondu a na juhovýchode proti potomkom starého kráľovského rodu MacMurroughovcov či proti iným potenciálnym rivalom. Všetky ostatné úlohy, teda aj justičné, boli v skutočnosti druhoradé. Napokon posledným príkladom je neúplnosť v definícii známych historických pojmov *guelfovia* a *ghibellini*. Nepatrili k nim totiž len aristokratické rody (s. 114), ale aj – z pohľadu politickej geografie o nič menej významné – italské mestá.

- 19 Tie možno doložiť dvomi ukázkami. Po prvé, oblasť tzv. Podlasia (Podlesia) sa nenachádza v dnešnom juhovýchodnom Poľsku (s. 30). Dnešné juhovýchodné Poľsko totiž pozostáva najmä z Podkarpatského a dajme tomu južnej časti Lublinského vojvodstva. Historické Podlesie treba situovať skôr priamo na východ súčasného Poľska (juh Podleského, východný cíp Mazovského a sever Lublinského vojvodstva), ktoré nehraničí len s Bieloruskom, ale aj s Ukrajinou. Po druhé, Berwick-upon-Tweed patrí administratívne anglickému grófstvu Northumberland. Aj napriek tomu, že mesto nebolo nikdy Anglickom anektované a väčšina jeho obyvateľov je za znovuzjednotenie so Škótskom, nemožno len tak hovoriť o mestečku v Škótsku (s. 129). Prinajmenšom nie bez primeraného vysvetľujúceho dôvetku.
- 20 K takým patrí napríklad priblíženie významu *zmluvy z Arrasu* z 21. septembra 1435, uzavretej na kongrese zástupcov Francúzska, Burgundska a Anglicka. Filip Burgundský v nej uznal za právoplatného francúzskeho kráľa Karola VII. a získal za to vyňatie burgundskej apanáže z lénnnych záväzkov voči francúzskej korune. Nanešťastie, autorka príslušnej vysvetlivky (s. 133, pozn. 2) si túto dohodu pomýlila so *zmluvou z Troyes* z 21. mája 1420. V tej síce Filip naozaj uznal anglické nástupnícke práva, no nie Henricha VI. (keďže ten vtedy ešte nežil), ale priamo Henricha V.
- 21 Vojsko škótskeho kráľa Jakuba IV. neporazila r. 1513 armáda Henricha VII. (s. 130), ale Henricha VIII. Henrich VII. bol už vtedy mŕtvý.
- 22 Mechanický prepis anglickej obdoby dobového latinského pojmu *ordo* – teda slova *order* (s. 52) – je veľavravným dôkazom prílišného vplyvu originálneho jazyka na prekladateľku.
- 23 V zátvorke uvedený odkaz na stranu 366 (s. 137) má priviesť čitateľa na mapu Pyrenejského polostrova, t.j. na mapu č. 4 (s. 365). Po nalistovaní príslušnej strany sa

s originálnym znením druhého vydania z r. 1989 sme dokonca identifikovali dve úplne vynechané autorské poznámky.²⁴ Keďže vydanie z r. 2000, slúžiace podľa tiráže ako podklad vyšehradského prekladu, sme k dispozícii nemali, nemožno vylúčiť, že sa tieto poznámky v pearsonovskej reedícii dajako stratili.

Zatiaľ čo predchádzajúcu časť sme označili za nepodarenú, časť zahŕňajúcu preklad príloh vystihuje najlepšie slovo katastrofa. Platí to predovšetkým o sfušovaných mapách a doslova tragikomicky vyzerajúcich genealogických tabuľkách. Grafik prerábajúci pôvodné mapy do českej podoby zjavne nepatrí medzi kartografických lúmenov: pôvodný význam pojmov „horný“ a „dolný“ odvodzoval od zemepisnej šírky (a nie výšky)²⁵, z mapy Európy vymazal celé jedno more²⁶, len tak spravil rošádu dvoch rôznych historických území²⁷, jazykové ekvivalenty prideloval od buka do buka²⁸ a z nášho Slovenska spravil krajinu chobotnatcov²⁹. Samozrejme, oveľa väčšiu vinu než on majú na tom výkony odborného revízora a zodpovedného redaktora. Je totiž v prvom rade ich úlohou, aby podobné kiksy v podkladoch pre tlačiaru nezostali. To isté platí o panovníckych rodokmeňoch a zoznamoch, ktoré sú skrz-naskrz prerastené žalostne hustým bodľačím rôznych

však ocitne omnoho východnejšie, na Apeninskom polostrove, t.j. na mape č. 5 (s. 366). Po druhé, v anglickom origináli príslušný odkaz pod čiarou jasne hovorí o „*prácach*“, a nie „*práci*“ Hansa Barona (s. 318) v zozname ďalšej študijnej literatúry ku kapitole č. 13 (s. 394).

- 24 Úplne vypustené boli dve vysvetlivky. Prvá sa týkala faktu, že z pohľadu cirkevného práva ostáva biskup aj napriek svojmu jedinečnému postaveniu v rámci cirkevnej hierarchie na rovnakej úrovni vyššieho svätenia ako prostí kňazi (poznámka mala byť na s. 54). Druhá hovorila o oficiálne neregistrovanom zvyku biskupov dávať pri príležitosti birmovania deťom posvätné mementá, t.j. devótné predmety pripomínajúce im posvätnosť ich birmovných sľubov (poznámka mala byť na s. 281).
- 25 Hornonemčinu vyznačil na prevažne nížinatom severe Nemecka a dolnonemčinu na jeho hornatom (predalpском až alpskom) juhu (mapa 1).
- 26 Azovské more sa podľa neho rozrástlo na juh od Krymu a pohltilo celé Čierne more (mapa 7).
- 27 Západne položené Burgundské vojvodstvo posunul na východ a vymenil ho za Burgundské grófstvo (mapa 3).
- 28 Keď už pre „Stettin“ či „Danzig“ našiel české ekvivalenty (Štětín, Gdaňsk), prečo nepreložil aj preslávený „Marienburg“ (mapa 6) ako „Malbork“?
- 29 Z anglického „*Slovakia*“ sa českým prekladom stala krajina slonov – „*Slonensko*“ (mapa 7).

chýb a preklepov v letopočtoch (zjavných³⁰ či menej očividných³¹), zlých poradových čísiel³² či mien³³ panovníkov, neadekvátnych prekladových ekvivalentov³⁴ a nesprávnych zemepisných prívlastkov³⁵. Povestnou čerešničkou na torte je žen-

- 30 Smerom do minulosti rástli anglický kráľ Henrich V. (1413 – 1322), tab. 1, portugal-skí králi Fernando (1367 – 1357) i Alfonz V. (1438 – 1381), tab. 3, ako aj rakouský vojvoda Fridrich (1314 – 122), tab. 9. Neuveriteľne dlhým vekom sa mohol popýšiť francúzsky kráľ Filip VI. (328 – 1350).
- 31 Ján I. nevládol v rokoch 1385 – 1453 (s. 140), ale v rokoch 1383 – 1433 (tab. 3). Alfonz IV. nevládol v rokoch 1327 – 1387 (tab. 3), ale v rokoch 1327 – 1336. Vladislav II. Jagellovský (1471 – 1516) sa nestal českým kráľom r. 1458 (tab. 4), lebo vtedy nastúpil Juraj Poděbradský. Zato nám však pri dátume jeho nástupu na uhorský trón v zátvorke nasilu vnucuje Bakov maďarský ekvivalent „Ulászló“ (aj to chybné ako „L.“, keďže prvým Vladislavom na uhorskom tróne bol už jeho rodový predok Vladislav III. Varneník 1440 – 1444). Pri tomto tendenčnom forsírovaní maďarských mien si treba uvedomiť, že od Štefana I. až do r. 1844 bola úradným jazykom v Uhorsku latinčina. A ak aj na seba niekedy uhorskí králi z cudzích panovníckych dynastií vzťahovali tuzemské obdoby svojich mien, ťažko to možno pripustiť ako pravidlo a ešte ťažšie si to predstaviť v iných situáciách ako v neoficiálnom ústnom styku s maďarskými Uhrami. Namiesto tejto etnonymickej zaujatosti by sa autor 9. kapitoly i jeho prekladateľ mohli radšej sústrediť na faktografickú presnosť podávaných údajov. Za závažný nedostatok tejto učebnicovo poňatej publikácie možno označiť tiež neuváždzanie dátumov voľby jednotlivých panovníkov za rímskych kráľov alebo cisárov (tab. 9).
- 32 Richard, vojvoda z Yorku (z. 1483) a druhorodený syn Eduarda IV. (1461 – 1483) je chybné označený ako Richard III. (tab. 1). Medzi francúzskymi kráľmi sú dvaja Karolovia IV. (1322 – 1328; 1380 – 1422), ale ani jeden Karol VI. (tabuľka 2).
- 33 Namiesto Kalixta III. (1455 – 1458) sa uvádza Kalist III. (tab. 10). Občianske meno Benedikta XI. z Trevisa (1303 – 1304) nie je Boccasini, ale Boccacini; občianske meno Urbana VI. z Neapola (1378 – 1389) nie je di Prignano, ale Frignano (tab. 10).
- 34 Zrejme pod vplyvom anglickej pôvodiny spravil prekladateľ z Jána Olbrachta (1492 – 1501) Jána Alberta (tab. 4). Tu by sa však dal akceptovať maximálne nemecký ekvivalent „Albrecht“, ktorý používa aj slovenčina. Podobne, pre najmladšiu vetvu Anjouovcov (vládnucu v najstaršom albánskom meste Durrës, tal. Durazzo) otrocky prevzal taliansku obdobu (tab. 5). Čeština aj slovenčina ale používajú obvyklý ekvivalent z *Drače*. Do tretice, „Christian“ Oldenburský (tab. 8) je germanizovaná forma pôvodne gréckeho mena a český ekvivalent by mal znieť Kristián. Na dôvažok, poukázať treba aj na jednu nejednotnosť prekladu: kým v texte bola použitá forma mena „Lodoviko il Moro“ (s. 154), v tabuľke zasa forma „Ludovico il Moro“ (tab. 6).
- 35 Rakúsky vojvoda Albrecht II. (či „Albert II.“) bol podľa prekladateľov „vévoda uherský“ a súčasne i „kráľ uherský“ (tab. 9).

ský rodový prívlastok rakúskeho vojvodu.³⁶ Pokiaľ ide o preklad bibliografických prehľadov, v nich sa až tak veľa pokaziť nedalo a zaregistrovali sme iba jeden úsmevný preklep.³⁷

Čo povedať na úplný záver? V prípade, že sa v budúcnosti dočkáme aj ďalších prekladov viacväzkových syntéz, budeme si môcť na hodinách univerzitných kurzov aj my dovoliť ten luxus vzájomného porovnávania a analyzovania rôznych stredovekárskejších škôl: anglickej, nemeckej, francúzskej, talianskej, španielskej, ruskej, americkej atď. Ak niektoré z nich vari naozaj vzniknú, tak s najväčšou pravdepodobnosťou opäť len v češtine. Pri dnešnom stave historického analfabetizmu až bezvedomia – tak príznačného pre celú spoločnosť na Slovensku a tak výdatne reprezentovaného drvivou väčšinou predstaviteľov vrcholnej politickej a ekonomickej moci – totiž o slovenskom preklade určite nesníva ani ten najväčší optimista. Dôsledkom a zároveň prapríčinou tohto stavu je neexistencia spoločenskej objednávky vyvierajúca z duševnej nekultúrnosti obyčajného Slováka. A niet divu. Veď školský vzdelávací systém je dnes pre študentov len nevyhnutným zlom, pre učiteľov len čírym zdrojom zárobku a pre politikov len pohodlnou hypotékou na „vylepšovanie“ percenta nezamestnanosti cez stále rastúcu armádu vysokoškolákov. Ak by však systém fungoval, na univerzitách by u nás študovali nemnohí z nich – predovšetkým tí, ktorí na to naozaj majú intelektuálne predpoklady a chuť. A z knihy, akou je napríklad aj Hayova *Evropa pozdňého stredoveku* (či presnejšie, z jej – azda v krátkom čase naplánovaného – druhého opraveného vydania), by mali úprimnú radosť a praktický ošoh.

*

36 Opäť Albrecht II., tentokrát „(Habsburská)“ (tab. 4).

37 Posledné dielo zo zoznamu odporúčanej literatúry ku kapitole 12 by mohlo nasvedčovať tomu, že v Ríme sa knihy vydávali tlačou už koncom druhého storočia: „A. Vauchez: *La Sainteté en Occident aux derniers siècles du moyen âge d'après les procès de canonisation et les documents hagiographiques*, Rím 191“; (s. 393). Správny rok vydania znie 1981.